

**Ткачук Ірина, ст. 4 курсу історико-філологічного факультету;**  
науковий керівник – к.філол.н., доцент Миронюк В. М. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

## **ТРОПИ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ МАРКА ЧЕРЕМШИНИ**

***Анотація.** У статті досліджено засоби поетичного мовлення (епітет, метафору, порівняння), які розкривають багатство асоціативних відтінків художнього твору, увиразнюють емоційне й оцінне забарвлення, вказують на домінуючі ознаки стилю Марка Черемшини, визначено світоглядну домінують письменника, його концепцію людини і світу, обґрунтовано, що у тропях якнайповніше знаходить своє відображення не лише індивідуальність письменника, його творча манера, а й дух епохи, характер цілого народу.*

***Ключові слова:** троп, метафора, епітет, порівняння*

***Аннотация.** В статье исследованы средства поэтической речи (эпитет, метафору, сравнение), которые раскрывают богатство ассоциативных оттенков художественного произведения, подчеркивают выразительность эмоционального и оценочного окрашивания, указывают на доминантные определения стиля Марка Черемшины, определена мировоззренческая доминанта писателя, его концепция человека и мира, обосновано, что в тропях находит свое отражение не только индивидуальность писателя, его творческая манера, но и дух эпохи, характер целого народа.*

***Ключевые слова:** троп, метафора, эпитет, сравнение*

***Annotation.** The article analyzes the poetic speech means (epithet, metaphor, comparison), revealing shades of associative wealth of art, express the emotional and evaluative color, indicate the dominant style signs of Mark Cheremshyna. The writer's worldview dominant, his conception of man and the world is determined. It is noted that the most complete paths is reflected not only the personality of the writer, his creative style, but also the spirit of the age, the character of a people.*

***Key words:** trope, metaphor, epithet, comparison.*

**Аналіз художнього твору** в єдності змісту і форми, з'ясування особливостей мови й стилю автора, характеристика основних етапів розвитку української літературної мови сприяють збагаченню мовлення читача. Робота над словом допомагає глибше проникнути в зміст твору, розвивати при цьому вміння і навички використання функціональних

можливостей мовних одиниць у конкретних текстах. Актуальність теми нашої статті зумовлена станом висвітлення обраної проблеми в літературознавстві, необхідністю дослідження стилю Марка Черемшини, авторської позиції.

**Специфіку використання** тропів досліджено у працях сучасних лінгвістів, літературознавців, філософів, психологів, а саме: Б. Іванюка, О. Потебні, О. Веселовського, Н. Арутюнової, М. Коцюбинської, Ф. Пустової, А. Ричардс, А. Ткаченка). Однак проблема художніх засобів залишається надзвичайно складною у літературознавстві та лінгвістиці.

**Метою нашої статті** є дослідження ролі образно-тропеїстичних засобів у новелах Марка Черемшини; простеження специфіки образного мислення автора.

**Троп (гр. tropos – зворот)** – слово, вживане у переносному значенні для характеристики будь-якого явища за допомогою вторинних смислових значень, актуалізації його «внутрішньої форми» [1, с. 95]. На думку О. Потебні, саме в тропях реалізується процес поетичного мислення, в цих найменших «образних частинках твору» відбуваються, викристалізуються загальні закони художнього цілого. Це зауваження не можна абсолютизувати чи розглядати як узагальнення чи визначення. Образність мови, безсумнівно, не вичерпується лише тропами, але вони особливо сконцентровано виявляють характер образного мислення.

У тропях якнайповніше знаходить своє відображення не лише індивідуальність письменника, його творча манера, а й дух епохи, характер цілого народу, його світобачення. Метафора, епітет, порівняння допомагають вивчити погляди, настрої, смаки письменника, напрям його думки. Троп – «не та форма, в яку виливається готова поетична думка, а та, в якій вона народжується» [2, с. 22]. Тому для інтерпретаторів обов'язковою умовою осягнення тропів є не лише їх визначення у художній тканині творчості, але й осмислення психології їх творення, проникнення в художню майстерню митця, що передбачає розкриття тих зв'язків й аналогій першотвору, які існують між різними явищами. Митець найчастіше не просто «придумує» словесні образи, не «використовує» їх, він мислить ними, вони є органічними «атомами руху» його художньої думки, в них втілюється енергія художнього образу.

У новелах Марка Черемшини простежується органічне продовження однієї із найзагальніших і найголовніших тенденцій у житті тропа. Маємо на увазі тенденцію до об'єднання, злиття образу і значення, значень прямого і переносного, моментів зображальних і оцінних, описових і психологічних – до поглиблення синтезу. Цю тенденцію у її різних проявах можна простежити на багатьох мовно-літературних явищах, таких, наприклад, як розвиток метафоричного образу, а також у різноманітних тропеїстичних синтетичних модифікаціях – метафоричних епітетах, метафоричних порівняннях, персоніфікованих метафорах, а також складних художніх

комплексах, тропеїстичних конструкціях, що одночасно включають у себе метафору, порівняння, епітет.

Дослідники художньої мови Марка зазначили, що у його новелах тропів кількісно не так вже й багато. Свідоме уникнення незвичайності підкресленого нагнітання тропів яскраво ілюструє художньо-мистецьку еволюцію митця від зовнішньої орнаментальності до глибин внутрішніх конфліктів і колізій. Це, в свою чергу, призводить до активізації смислового багатства слова, висвітлення його додаткової асоціативності і психологічної зумовленості резервів. Новелістичний принцип «фокусування» думки породжує ланцюгову реакцію: кожна образна одиниця, кожен троп викликає більше асоціацій і уявлень, ніж є слів, котрі створюють образ.

Часто вживаним словесно-образним засобом у Марка Черемшини є епітет. Особлива оригінальність новеліста позначилась в умінні виявляти і розвивати нове в фольклорному епітеті. Він у фразі новеліста вживається здебільшого у постпозиції до означуваного іменника. Вживання означення (епітета) після означуваного іменника сприймається ніби як щось незвичайне щодо місця слова в реченні, а це сприяє посиленню ролі епітета (означення), а саме означення (епітет) наближається до присудка. Наприклад: «...всі вони попадали потоком на землю, гей орли пострілені, гей гаджюги відчміхані, гей струджені подорожні, на дорозі вбиті» («Бодай їм путь пропала»).

Епітетами Марко Черемшина не стільки індивідуалізує чи конкретизує описуване (предмети, явища, героїв тощо), скільки надає їм певного емоційного забарвлення, створює підкреслено емоційний фон, що завжди пов'язаний з певним підтекстовим забарвленням. У письменника своєрідне поетичне бачення світу, а одним з важливих засобів відтворення такого світобачення, яке найбільше виявляється у підтекстах його новел, є епітети.

Пошук влучного епітета, вибір суттєвої ознаки серед несуттєвих характеризує не лише поетичну свідомість письменника, але й свідомість його епохи. Епітет у новеліста відображає характерні особливості його стилю, його поетичного мислення. Це видно, зокрема, і з тих означень, які характеризують майстерність Черемшини-колориста. Марко Черемшина дуже прискіпливо і ретельно працював над художніми означеннями, які яскраво відбивають особливості авторського світовідчуття, особистісні риси письменника, його цілісні й естетичні орієнтири.

У його новелах відкривається чи не весь кольоровий спектр, де кожен колір – це мистецький відгук на певні події життя (найчастіше – драматичні), а також позначення емоційності загалом, збагаченої найрізноманітнішими асоціаціями. Це і важливий компонент творення настроєвого і психологічного тла. Епітет «чорний» у Марка Черемшини – це узагальнене позначення того нового світу, який не прийняв його, не сприйняв його жагучого і пристрасного слова. Традиційно чорний колір – це символічне позначення

понять та емоцій негативного, найчастіше трагічного плану (горе, смерть, біда). «Чорні руки» – символічний образ, котрий уособлює авторське захоплення і возвеличення селян-трудоарів. Колір тих рук – це колір землі, це близькі і дорогі новелістові символи: «Студені, чорні долоні його обтулять, німі лица його стривожать» [3, с. 24].

Семантико-асоціативне поле прикметника «білий» у контексті новел Марка Черемшини також надзвичайно широке і полісемантичне. Це і традиційне позначення чистого, світлого, незаплямованого, і яскраві авторські експресії, в основі яких лежить глибоко індивідуальне й естетично багате сприйняття світу. Ось, наприклад: «А Петрик такий біленький, такий вичесаний, гей голубець» [3, с. 25].

На площині одного тексту «білий» в оточенні різних дискурсів сприймається по-різному. Тобто – він поліфункціональний, як і кожний колір у поета. От, наприклад, означення білий зустрічаємо у фраземі «білий світ» у деформованому вигляді: «Світку мій білий», сам по собі білий тут нейтральний, функції кольору не виконує.

У функції метафори, досить прозорої, «білий» вживається значно виразніше, ніж побутова реалія, ця виразність посилюється також, якщо виникає протиставлення з чорним, також метафоризованим: «Як біль, біла, спочивала по чорних муках» [3, с. 50].

Вагому роль відіграє в стилістиці творчості Черемшини й жовтий колір, а також його гама – пшеничний, золотий, бурштиновий, восковий. Жовтий – передусім колір осені: «Аж жовтий лист з дерев падав, так затряслася гора, коли на своїх плечах все село уздріла» [3, с. 91]. На емотивному рівні жовтий – неоднозначний, до нього тяжіє образ смерті (жовтий воск): «Дрібні сльози розплилися по її набресклому, восковому лицьку і потопали в ньому, як краплі роси на перегорілому пласті сіна» [3, с. 29].

Наведені приклади засвідчують, що вагомими критеріями розмежування семем кольору у Марка Черемшини є особлива експресіоністична наповненість: колір часто стає у письменника самостійним висловом експресії. Колористика в письменника створює два плани – прихований і відкритий із його поліфункціональністю. Гаму барв можна вивчити на рівні метафорики, ролі в створенні портрету, відбиття навколишнього світу, як способу творчого самовиявлення й модальності.

Слово максимально реалізує свою художню й асоціативну активність у метафорі, яка здебільшого походить від персоніфікації природи, служить для ліричного насаження творів. Навіть у новелах, загалом без особливого ліричного забарвлення, як тільки починають виявлятися бодай у глибинах підтексту ознаки ліризму, то вже й збільшується кількість метафор. Візьмемо хоча б такий уривок з новели «За мачуху молоденьку»:

«Тої ночі над Мотрюковим двором падали зорі.

Ліси заперли в собі дух і надслухали. Сади у вікна зазирали...

Камінні гори свої книги розтворили, чиєсь життя записали...

А як сонечко нічку розігнало, ліси зашуміли, сади защебетали, води заіграли, гори почервоніли, то до Мотрюкового двора сорокати сороки гостя привели.

Березина перед брамою задрижала» [3, с. 214].

Наведене засвідчує, що при допомозі метафор письменник персоніфікує природу, і все навколо, відповідно до подій у житті людському, настроюється теж на певний лад. У такий спосіб виникає той неповторний колорит, який ми знаходимо в письменника майже в кожній новелі післявоєнного часу.

Хоча Марко Черемшина виходить переважно з фольклорної мови при побудові своїх метафор, як і взагалі всіх словесно-образних засобів, але разом з тим він і розкриває їх, ґрунтуючись на літературній мові, робить їх часто оригінальними і неповторними.

Його метафоричні образи мають здатність вбирати в себе всі проміжні асоціації і зв'язки, «конденсувати» образ. Для творення метафори важливі не лише зміст асоціацій, лаконізація думки, але і характер їх зчеплення, об'єднання, конструкція образу.

Дослідники стилю новел Марка Черемшини зазначають, що метафори митця вражають насамперед природністю і максимальною конкретністю асоціацій. Однак, попри широке звертання до образності народної мови, народного мислення, у кожній метафорі «чується» і голос автора, його глибоко індивідуальне світосприймання. Метафора новеліста синтезує в собі специфіку прозової і поетичної метафори, остання вражає якраз домінуванням емоційно-психологічного, орнаментального. Як і в поезії, відчувається визначальний вплив контексту, гранична економія словесного матеріалу, сильна формальна конвенціональність (умовність).

У Марка Черемшини метафора рідко коли виступає сама по собі, найчастіше вона вживається з іншими експресивними художньо-поетичними фігурами і тропами, зокрема, з виразним епітетом, як, наприклад, у новелі «Карби». Метафора виступає як особлива форма гармонії всезагальних естетичних уявлень і конкретної духовної індивідуальності творця.

Найчастіше Марко Черемшина вживає порівняння. Якщо виходити із змісту (тематики) порівнянь, то найбільше їх у новеліста фольклорного походження, як-от зіставлення з природою: «Тота челядь на косовиці така гозя, гей маків цвіт у городі» [3, с. 221]; «...цієї ночі такса пішла вгору, бо хлопів налізло, як трави та листу» [3, с. 171]. Порівняння з різними предметами побуту та домашнього оточення: «Її голос летів, гей крилатий ніж, через село і сідав наверху на хаті» [3, с. 203].

Найчастіше порівняння в Марка Черемшини двочленне із сполучником гей, що виконує функцію сполучника як, але надає порівнянню своєрідної, так би мовити, народної пісенності, а разом з тим і місцевого колориту: «Лице, як калина, малиною крашене, брови барвінкові, очі, гей на царинці

дві черничці, коси, гей головня, чорні, аж блищуться, отік би їх віл пооблизував» [3, с. 189]; «Стрункі її, гей з кедрини тесані, ніжки під білою сорочкою дрижали, а широкі бедра з-під запасок кидалися, гей живі сарнята» [3, с. 202].

Крім того, автор вживає й сполучники як, мов, наче, буцім, отік. Наприклад: «Отік би тот чорний ворон на людську працю насівся, отік би він тій пригоді радувався» («Село потерпає»).

Щодо розвитку різноманітних засобів образності, порівняння як категорія поезики посідає центральне місце в художньому мовленні поета.. Як зауважив М. Кондаков, «порівняння – це один із засобів ознайомлення з предметом тоді, коли визначення предмета неможливе, чи не вимагається. Цей засіб використовується у тому випадку, коли цікаве для нас поняття можна зіставити з іншим поняттям, подібним до нього, і в результаті такого зіставлення краще зрозуміти його» [5, с. 498].

Порівняння у деяких новелах Марка Черемшини – це своєрідна лаконічна алегорія моментів власного життя і глибоких драматичних переживань. Через порівняння, причому в межах образності народної мови, Марку Черемшині часто вдається витворити поетичну тональність фрази, поетичну «настроєність» («Основини», «Грушка», «Парасочка», «За мачуху молоденьку»).

**Таким чином**, у тропях якнайповніше знаходить своє відображення не лише індивідуальність письменника, його творча манера, а й дух епохи, характер цілого народу, його світобачення. Проблема, поставлена в статті, без сумніву, актуальна, а значить, і перспективна. Тому вона потребує подальшого її дослідження із залученням ширшого теоретичного матеріалу.

1. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови / О. Пономарів. – Тернопіль, 2000. – 246 с.
2. Коцюбинська М. Образне слово в літературній творчості / М. Коцюбинська. – К. : Наукова думка, 1960. – 188 с.
3. Марко Черемшина. Новели. Посвяти Василеві Стефанику. Ранні твори. Переклади. Літературно-критичні виступи. Листи. – К. : Наукова думка, 1987. – 448 с.
4. Ричардс А. Філософія риторики // Теорія метафори/ А. Ричардс. – М. : Прогресс, 1990. – С. 44 – 67.
5. Кондаков Н. И. Логический словарь / Н. И. Кондаков. – М., 1971. – 658 с.